

PAAUGLIŲ DEPRESIJOS POŽYMIAI IR KOGNITYVINĖS STRATEGIJOS: LYTIES BEI AMŽIAUS YPATUMAI

Oksana Malinauskienė

Doktorantė
Vilniaus pedagoginio universiteto
Psichologijos katedra
Studentų g. 39, LT-2034 Vilnius
Tel. 275 10 87, el. paštas: oxana_ma@inbox.ru

Rita Žukauskienė

Lietuvos teisės universiteto
Psichologijos katedros docentė, dr.
Ateities g. 20, LT-2057 Vilnius
Tel. 271 45 14, el. paštas: laav@is.lt

Šiame darbe analizuojami depresijos požymių, kognityvinių ir elgesio strategijų, lyties ir amžiaus ryšiai. Tyrime dalyvavo 16–18 metų paaugliai (n = 418). Depresijos požymiams bei kognityvinėms ir elgesio strategijoms nustatyti buvo naudojami YSR (Achenbach, 1991) bei SAQ (Nurmi ir kt., 1995) klausimynai. Nustatyta, kad merginoms būdingas aukštesnis depresijos požymių lygis nei vaikinams, be to, depresijos požymiai su amžiumi tampa labiau išreikšti. Paaiškėjo, kad penkių kognityvinių ir elgesio strategijų (3 neadaptivių ir 2 adaptivių) pagrindu merginoms bei vienos kognityvinės ir elgesio strategijos (neadaptivių) pagrindu vaikinams galima prognozuoti depresijos požymius. Šis skirtumas tarp lyčių ir dėl regresijos mažesnis sklaidos procentas vaikinams nei merginoms aptariamas aiškinant etiologinius su lytimi susijusius depresijos skirtumus.

Per pastaruosius du dešimtmečius pagausėjo tyrimų, analizuojančių depresijos požymius paauglystėje bei atribucinio stiliaus ir paauglių depresijos ryšį. Paauglystėje, vykstant daugeliui biologinių, socialinių ir psichologinių pokyčių, padidėja pavojus patirti depresijos požymius ar net susirgti depresija (Compas, Grant ir Ey, 1993). Depresijos požymiai paliečia nuo 30 iki 45 proc. paauglių neklinikinėje populiacijoje (Petersen ir kt., 1993). Daug paauglių patiria laikiną prislėgtos nuotaikos būseną, atsirandančią dėl įvairių veiksnių, pavyzdžiui, kasdienė įtampa, hormonų audros ir bendravimo problemos. Daugeliui ši prislėgta nuotaika tiesiog praeina, kai kurie trumpam būna prislėgti nepajutę kitų depresijos požymių. Paauglių, patiriančių padidėjusią prislėgtą nuotaiką, yra maždaug 5–6 proc. (Achenbach, 1991). Jų nuotaika vis blogėja ir virsta sunkiu depresiniu sindromu. Perėjimas

nuo prislėgtos nuotaikos prie depresinio sindromo įvyksta veikiant nesureguliuotiems arba funkcionaliai sutrikusiems biologiniams ir sunkumų įveikos procesams. Iš 5–6 proc. paauglių, patiriančių sindromo lygmens depresiją, 1–3 proc. išsivysto depresinis sutrikimas (Rhode ir kt., 1991). Šiame darbe apsiribosime tik depresijos požymių analize.

Yra nemažai tyrimų, skirtų nagrinėti paauglių depresijos ir lyties bei amžiaus ryšiui. Daugelis jų patvirtina, kad merginų depresijos požymių lygis yra aukštesnis nei vaikinų (Petersen ir kt., 1991; Nolen-Hoeksema ir Girgus, 1994; Leadbeater ir kt., 1999; Marcotte ir kt., 2002; Ramanauskienė, Matulionienė ir Martinkienė, 2002). Kai kurie autoriai (pvz., Nolen-Hoeksema ir Girgus, 1994) mano, kad pradedant maždaug nuo keturiolikos metų merginų, besiskundžiančių depresijos požymiais, yra beveik du kar-

tus daugiau nei vaikinių, o šiuos depresijos pasireiškimo skirtumus tarp lyčių aiškina skirtingais biologiniais, psichologiniais ir socialiniais mechanizmais (Bariaud ir Oliveri, 1989; Petersen ir kt., 1991; Nolen-Hoeksema ir Girgus, 1994). Reikia paminėti, kad ne visi tyrimai patvirtina šį požiūrį. Yra darbų, kuriuose teigiama priešingai, t. y. kad vaikinių depresijos požymiai labiau išreikšti nei merginų (Charbol, 1988). Tačiau tokie darbai dažniausiai remiasi jaunesniųjų paauglių imtimi, t. y. paaugliais iki 13–14 metų. Kiti autoriai, pavyzdžiui, Baron ir Joly (1988) nurodo, kad vyresniųjų paauglių vaikinių ir merginų depresijos išreikštumas nesiskiria. Taigi reikia pabrėžti, kad lyčių skirtumai pasirodė reikšmingi ne visuose tyrimuose, todėl negalima daryti vienareikšmių išvadų, jog depresijos išreikštumas priklauso nuo lyties.

Teigiama, kad žmonių sugebėjimą susidoroti su įvairiais išbandymais bei problemomis lemia jų mąstymo būdas ir elgesys atitinkamose situacijose (Nurmi, Onatsu ir Haavisto, 1995). Šie kognityviniai ir elgesio modeliai vadinami kognityvinėmis ir elgesio strategijomis (Cantor, 1990). Kognityvinės ir elgesio strategijos – tai kognityvinis planavimas ir galimų elgesio padarinių įvertinimas naudojantis kauzaliomis atribucijomis (Nurmi ir kt., 1995). Taigi mėginamas įgyvendinti sau reikšmingus tikslus, asmuo taiko kognityvines ir elgesio strategijas. Skiriami 2 strategijų tipai: laimėjimų ir socialinės strategijos. Laimėjimų strategijos susijusios su kognityviniais, motyvaciniais ir atribuciniais procesais, kuriais žmonės siekia savo tikslų, kontroliuoja įvykius ir padarinius bei išlaiko savigarbą su mokslu susijusiose situacijose (Cantor, 1990). Socialinės strategijos susijusios su sudėtingu jausmų, minčių, pastangų sužadinimo ir veiksmų, kuriais žmonės siekia sau asmeniškai reikšmingų tikslų, organizavimu (Cantor, 1990). Nurmi ir kt. (1995) skiria adaptyvias ir neadaptyvias kognityvines ir elgesio strategijas. Adap-

tyvioms laimėjimų strategijoms būdingas optimizmas, tikėjimas meistriškumu, gilinimasis į užduotį (Dweck, 1986), atkaklumas susidūrus su kliūtimis (Aunola, Stattin, Nurmi, 2000; Onatsu-Arviolommi ir Nurmi, 2000). Neadaptyvios strategijos apibūdinamos įvairiomis sąvokomis, pavyzdžiui, išmoktas bejėgiškumas (Dweck, 1990), kliudymas / kenkimas sau (Jones ir Berglas, 1978), užduoties vengimas (Onatsu-Arviolommi ir Nurmi, 2000). Taigi šioms neadaptyvioms strategijoms yra būdinga įsitikinimo asmenine kontrole stoka, nesėkmės lūkesčiai ir užduoties vengimas.

Yra tyrimų, pesimistinių atribucinių stilių siejančių su depresija (Gillham ir kt., 2001). Atribucinių modelių ir paauglių depresijos ryšys atitinkamas tiek berniukų, tiek mergaičių, tiek ligonių, tiek sveikųjų amžiaus grupėse (Gladstone ir Kaslow, 1995). Schwartz, Kaslow, Seeley ir Lewinsohn (2000) teigimu, atribuciniai stiliai susiję su psichologiniais sunkumais (depresijos požymiai, mintys apie savižudybę), taip pat su kognityvinio funkcionavimo (menka savigarba, pesimizmas, sunkumų įveikimo įgūdžių trūkumas) ir tarpasmeninio funkcionavimo (prasti socialiniai gebėjimai, konfliktai su tėvais, visuomenės paramos stygius) sunkumais. Taigi paauglių atribucinis stilius yra vienas kognityvinių ir tarpasmeninių kintamųjų, siejamų su depresija. Jones ir Berglas (1978), Nolen-Hoeksema, Girgus ir Seligman (1992), Aunola ir kt. (2000) darbai rodo, kad kuo daugiau paaugliai naudoja neadaptyvių strategijų, tuo labiau išreikšti jų depresijos požymiai tiek laimėjimų, tiek socialiniame kontekste.

Tyrinėjama, kaip kognityvinės ir elgesio strategijos susijusios su paauglių lytimi bei amžiumi. Pavyzdžiui, Peterson ir Seligman (1984), Nolen-Hoeksema ir kt. (1991) atlikti tyrimai parodė, kad pesimistinis atribucinis stilius yra susijęs su aukštesniu abiejų lyčių paauglių depresijos požymių lygmeniu. Manoma, kad vaikinių at-

ribuciniai stiliai paauglystėje tampa mažiau depresogeniški, o mergaičių tokie išlieka visą paauglystę (Nolen-Hoeksema ir Girgus, 1995). Taip pat yra tyrimų, rodančių, kad neadaptyvus atribucinio stiliaus pagrindą galima prognozuoti depresijos požymius (Seligman ir kt., 1984; Nolen-Hoeksema ir kt., 1986; Schwartz ir kt., 2000). Tuo tarpu kitais tyrimais (pvz., Bennett ir Bates, 1995) nenustatyta, kad pagal atribucinių stilių būtų galima numatyti depresijos požymius.

Kaip matome iš literatūros apžvalgos, dauguma tyrimų nurodo paauglių depresijos požymių ir kognityvinių bei elgesio strategijų sąsajas. Kai kurie tyrimai išvelgia depresijos požymių, kognityvinių ir elgesio strategijų kaitą pagal paauglių amžių bei lytį. Reikia pabrėžti, kad tyrimų rezultatai gana prieštaringi, o tyrimų, nagrinėjančių vyresniųjų paauglių depresiskumo kitimą pagal lytį ir amžių, beveik nėra. Be to, Lietuvoje ši problema dar mažai tyrinėta.

Taigi šio darbo *tikslas* – nustatyti 16–18 metų paauglių naudojamas kognityvines bei elgesio strategijas ir jų ryšį su depresijos požymiais atsižvelgiant į amžių bei lytį. Daromos prielaidos, kad (1) paauglių depresijos požymių įverčių lygis susijęs tiek su paauglių amžiumi, tiek su lytimi, ir (2) kognityvinės ir elgesio strategijos susijusios su depresijos požymių įverčiais. Trečia prielaida – remiantis merginų ir vaikinų naudojamomis neadaptyviomis kognityvinėmis ir elgesio strategijomis galima prognozuoti depresijos požymius.

Metodika

Tiriamieji. Tyrime dalyvavo 424 tiriamieji (222 merginos ir 202 vaikinai), besimokantys Vilniaus gimnazijose ir vidurinėse mokyklose. Jų amžius – nuo 16 iki 18 metų (1 lentelė). Tačiau 6 tiriamieji nebuvo įtraukti į duomenų analizę, kadangi nepažymėjo vieno ar daugiau pateiktų

teiginių. Tarp šių tiriamųjų buvo 6 merginos, viena jų – 17, o kitos penkios – 16 metų.

Įvertinimo būdai. Paauglių depresijos požymiai. Informacija apie paauglių depresijos požymių įverčius buvo renkama naudojant Jaunuolių klausimyną (*YSR 11/18: Youth Self-Report*, Achenbach, 1991). Šis klausimynas sukurtas CBCL 4/18 pagrindu ir skirtas rinkti standartizuota forma informaciją apie 11–18 metų asmenų kompetenciją ir emocines bei elgesio problemas ir besiremiantis paauglių savistata. CBCL 4/18 klausimyno lietuviškos versijos patikimumas pakankamai didelis (Žukauskienė, Ignatavičienė, Daukantaitė, 2003; Žukauskienė, Ignatavičienė, 2001). YSR 11/18 skiriamos aštuonios skalės: nusišalinimas, somatiniai nusiskundimai, nerimas / depresija, delinkvencija, agresija, mąstymo, socialinės bei dėmesio problemos. YSR 11/18 sudaro 112 teiginių, leidžiančių įvertinti paauglių emocines bei elgesio problemas, kurių kiekvienas vertinamas 3 balų skale: 0 – „netinka“, 1 – „kartais arba iš dalies tinka“, ir 2 – „labai arba dažniausiai tinka“ dabar arba per paskutinius šešis mėnesius. Bendras rodiklis gaunamas susumavus visus atsakymus į teiginius pagal nerimo / depresijos (ar kurią kitą) skalę. Šiame tyrime naudota tik viena skalė – nerimas / depresija (pvz., siekimas būti tobulam, vienišumas, verkimas, nerimastingumas, pernelyg stiprus kaltės jausmas). Jaunimo klausimyno lietuviškos versijos nerimo / depresijos skalės vidinis suderinamumas yra pakankamai geras (Kronbacho $\alpha = 0,829$).

Paauglių kognityvinės ir elgesio strategijos. Informacija apie paauglių naudojamas kognityvi-

1 lentelė. *Tiriamųjų pasiskirstymas pagal amžių ir lytį (n = 418)*

	16 metų	17 metų	18 metų	Iš viso
Merginos	82	97	37	216
Vaikinai	76	95	31	202
Iš viso	158	192	68	418

nes ir elgesio strategijas buvo renkama pagal Strategijų ir atribucijų klausimyną (*SAQ: Strategy and Attribution Questionnaire*, Nurmi, Salmela-Aro, Haavisto, 1995). Šis klausimynas taip pat remiasi paauglių savistata. Jį sudaro 60 teiginių ir 10 subskalių. Kiekvienas teiginys vertinamas 4 balų skale: 1 – „visiškai sutinku“, 2 – „sutinku“, 3 – „nesutinku“, 4 – „visiškai nesutinku“. Iš 10 subskalių 5 skirtos nustatyti, kokios kognityvinės ir elgesio strategijos naudojamos laimėjimų kontekste ir 5 – kokios kognityvinės ir elgesio strategijos – socialiniame kontekste.

Laimėjimų srities subskalės: (1) *su užduotimi nesusijusio elgesio* subskalė rodo, kiek elgešys trukdo, o ne padeda atlikti užduotį. Pasak klausimyno autorių, ji atitinka trukdymo sau (*self-handicapping*) (Leary ir Shepperd, 1986) strategiją; (2) *sėkmės laukimo* subskalė leidžia įvertinti, kiek žmonės tikisi sėkmės ir nėra susirūpinę dėl nesėkmės galimybės; (3) *socialinės paramos siekimo* subskalė leidžia išmatuoti tokį elgesį, kuriuo žmonės linkę siekti socialinės kitų žmonių paramos; (4) *reflektyvaus mąstymo* subskalė padeda įvertinti, kiek žmonės praleidžia laiko svarstydami ir tyrinėdami įvairius sprendimus susidūrę su iššūkiu ar problema; (5) *užduoties įveikimo* subskalė leidžia vertinti, kiek žmonės tiki, kad jie asmeniškai kontroliuoja situaciją palyginti su išorinių veiksnių įtaka, atsitiktinumu ar kitais žmonėmis. Tai priešinga tam, kas gali būti apibūdinta kaip išmoktas bejėgiškumas (Diener ir Zweck, 1978).

Socialinės srities subskalės: (6) *sėkmės laukimo* subskalė leidžia tirti, kiek žmonės bendraudami tikisi sėkmės ir nėra susirūpinę dėl nesėkmės; (7) *vengimo* subskalė padeda įvertinti žmonių tendenciją vengti socialinių situacijų ir jaustis nerimastingai bei nepatogiai bendraujant; (8) *užduoties įveikimo* subskalė lei-

džia išmatuoti, kiek žmonės tiki, kad jie asmeniškai kontroliuoja socialinę situaciją palyginti su išorinių veiksnių įtaka, atsitiktinumu ir kitais žmonėmis. Tai priešinga tam, kas gali būti apibūdinta kaip išmoktas bejėgiškumas (Diener ir Zweck, 1978); (9) *pesimizmo* subskalė leidžia vertinti, kiek žmonės bendraudami nerimauja ir tikisi nesėkmės. Ši subskalė remiasi Norem ir Cantor (1986) idėjomis apie gynybinį pesimizmą laimėjimų kontekste; (10) *su užduotimi nesusijusio elgesio* subskalė leidžia tirti, kiek žmonės yra linkę naudotis būdais, trukdančiais įsitraukti į bendravimą. Klausimyno autorių teigimu, ji atitinka trukdymo sau strategiją socialiniame kontekste.

Statistinės duomenų analizės rezultatai rodo, jog lietuviškos SAQ varianto versijos daugumos skalių vidinis suderinamumas yra pakankamas (Kronbacho α varijuoja nuo 0,52 iki 0,69), išskyrus sėkmės laukimo subskalę laimėjimų kontekste ($\alpha = 0,28$). Kiti psichometriniai rodikliai ir patikimumo kriterijai (Žukauskienė, Sondaitė, 2003) rodo, kad šis klausimynas gali būti naudojamas kognityvinėms ir elgesio strategijoms tirti.

Tyrimo rezultatai

Gautiems duomenims apdoroti taikomi dispersinės analizės ir daugialypės regresijos metodai. Pirmosios analizės tikslas – nustatyti, ar merginos patiria daugiau depresijos požymių nei vaikinai, ir ar su amžiumi tiek merginoms, tiek vaikinams šių požymių daugėja. Antrosios analizės tikslas – atskleisti paauglių depresijos požymių bei naudojamų kognityvinių ir elgesio strategijų ryšius ir nustatyti, kokios yra prognostinės depresijos požymių, remiantis kognityvinėmis ir elgesio strategijomis, galimybės pagal lytį.

Depresijos požymių įverčių palyginimas

Pirmiausia buvo palyginti vaikinių ir merginų tiek tam tikro amžiaus grupių, tiek visos imties depresijos įverčių vidurkiai (2 lentelė).

Toliau duomenys buvo analizuojami taikant dispersinę analizę. Priklausomas kintamasis buvo depresijos požymiai, o du nepriklausomi kintamieji – lytis (dviejų modalumų: merginos, vaikinai) ir amžius (trijų modalumų: 16 m., 17 m., 18 m.). 3-ioje lentelėje pateikiami dispersinės analizės rezultatai.

Dispersinė analizė (ANOVA) parodė, kad yra statistiškai reikšmingi skirtumai ($F(1, 418) = 24,73, p < 0,001$) tarp vaikinių ir merginų pagal depresijos įverčių lygį, tai yra merginų depresijos požymiai labiau išreikšti ($M = 7,64, SD = 4,60$) nei vaikinių ($M = 5,34, SD = 3,58$).

Analizuojant depresijos įverčių lygius paaiškėjo, kad jie statistiškai reikšmingai susiję su amžiumi ($F(2, 418) = 6,358, p = 0,002$). Kadangi buvo trys amžiaus grupės, visos jos buvo lyginamos tarpusavyje. Ryškus depresijos požymių stiprėjimas pastebimas tarp 16 ($M = 5,69, SD = 3,97$) ir 17 metų ($M = 7,01, SD = 4,42$), skirtumas statistiškai reikšmingas, $p = 0,007$. Paskui depresijos požymiai išlieka stabilūs tarp

17 ($M = 7,01, SD = 4,42$) ir 18 metų ($M = 7,31, SD = 4,42$), skirtumas statistiškai nereikšmingas. Taigi šešiolikmečių paauglių depresijos požymiai mažiau išreikšti ($M = 5,69, SD = 3,97$) nei aštuoniolikmečių paauglių ($M = 7,31, SD = 4,42$), skirtumas statistiškai reikšmingas, $p = 0,02$. Depresijos požymių stiprėjimas didėjant tiriamųjų amžiui pastebimas ir merginų, ir vaikinių grupėse. Visose amžiaus grupėse (16, 17 ir 18 m.) merginoms būdingi aukštesni depresijos požymių įverčių lygiai nei vaikinams. Tarpusavio sąveika tarp kintamųjų lytis * amžius depresijos požymiams yra statistiškai nereikšminga ($F(2, 418) = 0,250, p = 0,779$).

Neadaptyvių kognityvinių ir elgesio strategijų bei depresijos požymių ryšiai

Daugialypė regresija buvo atlikta tarp depresijos požymių, kaip priklausomo kintamojo, ir 10 kognityvinių ir elgesio strategijų, kaip nepriklausomų kintamųjų. 4 lentelėje pateikti regresinės analizės rezultatai.

Ir merginų ($F(10, 205) = 11,606, p < 0,001$), ir vaikinių ($F(10, 191) = 2,949, p < 0,001$) regresijos R reikšmingai skiriasi nuo nulio. Esamos ir numatomos depresijos požymių reikšmės ryšys merginoms yra lygus 0,60; o vaikinams –

2 lentelė. Merginų ir vaikinių depresijos požymių vidurkiai ir standartiniai nuokrypiai (skliausteliuose) pagal tiriamųjų lytį ir amžių

	16 metų	17 metų	18 metų	Bendras vidurkis
Merginos	6,86 (4,06)	8,18 (4,97)	8,08 (4,62)	7,64 (4,60)
Vaikinai	4,34 (3,41)	5,80 (3,40)	6,39 (4,05)	5,34 (3,58)
Visa imtis	5,69 (3,97)	7,01 (4,42)	7,31 (4,42)	6,55 (4,30)

3 lentelė. Depresijos įverčių, lyties ir amžiaus dvifaktoriinės dispersinės analizės rezultatai

	III tipo kvadratų suma	Laisvės laipsnis (df)	Kvadratų vidurkis	F	p
Lytis	415,875	1	415,875	24,730	0,000
Amžius	213,851	2	106,926	6,358	0,002
Lytis * amžius	8,424	2	4,212	0,250	0,779

4 lentelė. Priklausomo kintamojo (depresijos įverčių) ir nepriklausomų kintamųjų kognityvinių ir elgesio strategijų laimėjimų kontekste (LK) bei socialiniame kontekste (SK) vidurkiai (M), standartiniai nuokrypiai (Sd), regresijos lygties koeficientai (B), normuoti koeficientai (β), koreliacijos koeficientas (R) ir determinacijos koeficientas (R^2)

	Merginos $R = 0,60, R^2 = 0,36$ Pakoreguotas $R^2 = 0,33$				Vaikiniai $R = 0,37, R^2 = 0,13$ Pakoreguotas $R^2 = 0,09$			
	M	Sd	B	β	M	Sd	B	β
Depresijos įverčiai	7,65	4,64			5,34	3,58		
LK-IREL	11,62	2,17	0,281	0,132*	11,42	2,23	0,201	0,125
LK-SEKM	17,12	1,72	0,318	0,118	16,94	1,95	-0,144	-0,078
LK-PARA	17,76	2,33	-0,143	-0,072	16,63	2,50	-0,161	-0,112
LK-REFL	17,89	1,92	0,117	0,048	17,12	2,44	0,216	0,147
LK-MEIS	22,28	2,60	0,264	0,148*	21,59	3,34	0,041	0,039
SK-SEKM	12,37	1,37	-0,509	-0,150*	11,91	1,65	-0,276	-0,128
SK-VENG	10,24	2,27	0,247	0,121	10,16	2,44	0,005	0,004
SK-MEIS	27,01	2,45	0,072	0,038	25,98	3,39	0,040	0,038
SK-PES	10,04	2,09	0,761	0,344**	9,43	1,93	0,340	0,183*
SK-IREL	15,64	2,49	0,358	0,193**	15,94	3,00	0,038	0,032

* $p < 0,05$

LK-IREL: su užduotimi nesusijęs elgesys

LK-SEKM: sėkmės laukimas

LK-PARA: socialinės paramos siekimas

LK-REFL: reflektyvus mąstymas

LK-MEIS: užduoties įveikimas

** $p < 0,01$

SK-SEKM: sėkmės laukimas

SK-VENG: vengimas

SK-MEIS: užduoties įveikimas

SK-PES: pesimizmas

SK-IREL: su užduotimi nesusijęs elgesys

0,37. Taigi 36 proc. (33 proc. pakoreguotos) depresijos požymių sklaidos gali būti paaiškinta regresijos lygtimi merginoms ir 13 proc. (9 proc. pakoreguotos) – vaikiniams.

Regresijos koeficientai, pateikti 4 lentelėje, rodo, kad kitų kintamųjų poveikis yra pastovus. Kuo dažniau merginos naudoja su užduotimi nesusijusį elgesį ($\beta = 0,132, p < 0,05$) ir į užduoties įveikimą ($\beta = 0,148, p < 0,05$) orientuotas kognityvines bei elgesio strategijas laimėjimų kontekste bei kuo dažniau naudoja pesimizmo ($\beta = 0,344, p < 0,01$) ir su užduotimi nesusijusio elgesio ($\beta = 0,193, p < 0,01$) strategijas socialiniame kontekste, tuo dažniau patiria depresijos požymius. Taip pat kuo mažiau merginos tikisi sėkmės ($\beta = -0,150, p < 0,05$) socialinia-

me kontekste, tuo dažniau išgyvena depresines nuotaikas.

Nagrinėjant kintamųjų ryšius galima pastebėti įdomų dalyką – merginų grupėje (N = 216) reflektyvaus mąstymo strategija laimėjimų kontekste ir vengimo strategija socialiniame kontekste reikšmingai susijusi su depresijos požymiais ($r = 0,15, p < 0,05$ ir $r = 0,37, p < 0,01$). Tačiau šios kognityvinės ir elgesio strategijos regresijos lygtyje neleidžia reikšmingai numatyti depresijos požymių. Iš tiesų šios dvi strategijos reikšmingai susijusios su socialinės paramos siekimu laimėjimų kontekste ($r = 0,12, p < 0,05$ ir $r = -0,16, p < 0,01$); taip pat jos reikšmingai susijusios su užduoties įveikimo strategija laimėjimų kontekste ($r = 0,27, p < 0,01$ ir $r =$

-0,18, $p < 0,01$) ir pesimizmu socialiniame kontekste ($r = 0,17$, $p < 0,01$ ir $r = 0,30$, $p < 0,01$). Pesimizmas socialiniame kontekste yra labiausiai su depresijos požymiais susijusi strategija ($r = 0,46$, $p < 0,01$). Vadinasi, kai pesimizmo strategija socialiniame kontekste yra regresijos lygtyje, reflektivaus mąstymo strategija laimėjimų kontekste ir vengimo strategija socialiniame kontekste nesuteikia daugiau informacijos numatant depresijos požymius¹.

Vaikinių grupėje ($N = 202$) tik viena pesimizmo strategija socialiniame kontekste tėra reikšminga prognozuojant depresijos požymius. Kuo dažniau vaikinai naudoja pesimizmo strategiją ($\beta = 0,183$, $p < 0,05$) socialiniame kontekste, tuo dažniau patiria depresijos požymius. Tarp kitų strategijų yra dvi susijusios su depresijos požymiais: sėkmės laukimo ir vengimo strategijos socialiniame kontekste ($r = -0,17$, $p < 0,01$ ir $r = 0,19$, $p < 0,01$). Vengimo strategija reikšmingai susijusi su pesimizmo strategija socialiniame kontekste ($r = 0,21$, $p < 0,01$). Pesimizmo strategija socialiniame kontekste yra labiausiai su depresijos požymiais susijęs kintamasis ($r = 0,25$, $p < 0,01$). Vadinasi, kai pesimizmo strategija yra regresijos lygtyje, vengimo strategija nesuteikia daugiau informacijos numatant depresijos požymius. Sėkmės laukimo ir pesimizmo strategijų ryšys socialiniame kontekste yra silpnas ($r = -0,06$, $p = 0,10$). Tačiau pesimizmo strategija stipriai susijusi su kitomis strategijomis (sėkmės laukimas laimėjimų kontekste: $r = 0,36$, $p < 0,01$; paramos siekimas laimėjimų kontekste: $r = 0,28$, $p < 0,01$; reflektyvus mąstymas laimėjimų kontekste: $r = 0,21$, $p < 0,01$; vengimas socialiniame kontekste:

$r = -0,61$, $p < 0,01$; užduoties įveikimas socialiniame kontekste: $r = 0,45$, $p < 0,01$; su užduotimi nesusijęs elgesys socialiniame kontekste: $r = 0,33$, $p < 0,01$). Šių kintamųjų tolerancija yra silpna (0,506). Vadinasi, sėkmės laukimo strategija suteikia mažai informacijos numatant depresijos požymius².

Rezultatų aptarimas

Šio tyrimo duomenys iš dalies patvirtino darytas prielaidas. Šis darbas papildė kitų tyrėjų gautus rezultatus, kurie patvirtina lyčių skirtumų buvimą nagrinėjant depresijos požymius. Dispersinės analizės rezultatai parodė, kad merginos patiria daugiau depresijos požymių nei vaikinai. Tai siejasi su ankstesnių tyrimų rezultatais (pvz., su vienais naujausių tyrimų: Yarcheski ir Mahon, 2000; Marcotte ir kt., 2002; Ramanauskienė ir kt., 2002). Šiame darbe rasti įdomūs rezultatai: tiek vaikinių, tiek merginų depresijos požymių įverčiai didėja (nuo 16 iki 18 m.). Panašius duomenis gavo Hamilton ir Jensvold (1995), kurie nustatė, kad kuo paauglės merginos vyresnės, tuo daugiau depresijos požymių jos patiria. Ankstesni tyrimai rodo, kad merginų depresijos požymių persvara, palyginti su vaikinių, pasireiškia nuo 15 ar 16 metų, o iki to amžiaus depresijos požymių išreikštumas panašus tiek vaikinių, tiek merginų (Angold ir Rutter, 1992). Kiti autoriai (Nolen-Hoeksema ir kt., 1991) mano, kad depresinių skirtumų pagal lytį poslinkis įvyksta maždaug apie 13–14 metus. Taigi, remdamosi savo gautais rezultatais, darome išvadą, kad nuo 16 metų panašus abiejų lyčių depresijos požymių stiprėjimas. Tai galima palyginti su Bariaud ir Oliveri (1989) darbu, ku-

¹ Daugialypė regresija buvo atlikta imant ir amžiaus kintamąjį. Rezultatai parodė, kad tos pačios 5 kognityvinės ir elgesio strategijos leidžia reikšmingai numatyti depresijos požymius.

² Daugialypė regresija buvo atlikta imant ir amžiaus kintamąjį. Rezultatai parodė, kad SK-PES strategija leidžia reikšmingai numatyti depresijos požymius.

riame teigiama, kad vaikinų ir merginų depresijos požymių skirtumai stipriai padidėja tarp 12 ir 14 metų, o paskui nedidėja iki 18 metų.

Iš regresinės analizės paaiškėjo, kad pagal kognityvines ir elgesio strategijas galima prognozuoti depresijos požymius. Iškelta prielaida, kad pagal naudojamas neadaptivias kognityvines ir elgesio strategijas galima geriau prognozuoti depresijos požymius nei pagal adaptivias strategijas, iš dalies pasitvirtino. Iš tikrųjų pagal neadaptivias strategijas būtų galima prognozuoti depresijos požymius. Tačiau tik vienos neadaptivios pesimizmo strategijos socialiniame kontekste vaikinams ir trijų neadaptivių strategijų (su užduotimi nesusijęs elgesys ir pesimizmas laimėjimų kontekste bei su užduotimi nesusijęs elgesys socialiniame kontekste) iš penkių merginoms pagrindu galima prognozuoti depresijos požymius. Tai patvirtina kitų autorių gautus rezultatus (Seligman ir kt., 1984; Nolen-Hoeksema ir kt., 1986). Įdomu, kad depresijos požymių sklaidos procentas paaiškintas regresija yra didesnis merginų (33 proc.) nei vaikinų (9 proc.). Šiuos gautus rezultatus galbūt būtų galima sieti su tuo, kad merginų ir vaikinų depresijos determinantai nėra identiški (Achenbach, 1991; Petersen ir kt., 1991).

Kaip rodo mūsų gauti rezultatai, vaikinų ir merginų kognityvinės ir elgesio strategijos nevienodai susijusios su depresijos požymiais. Tačiau, bendrai paėmus, depresijos požymių sklaidos procentas, paaiškintas regresija, yra nedidelis, ypač vaikinų. Tai rodo, kad vien pagal kognityvines ir elgesio strategijas negalima prognozuoti vaikinų

depresijos požymių įverčių, vadinasi, yra kitų veiksnių, susijusių su depresijos požymių įverčių lygiu. Į visa tai galėtų būti atsižvelgta planuojant ir atliekant tolesnius tyrimus, kuriuose būtų nagrinėjami veiksniai, galintys įvairiais būdais numatyti vaikinų ir merginų depresijos požymius. Remiantis kai kurių autorių darbais galima daryti prielaidą, kad tarp šių veiksnių galėtų būti savęs vertinimas (Nurmi ir kt., 1997; Cantor, 1990, Schwartz ir kt., 2000), akademiniai laimėjimai, mokyklinės nesėkmės (Bariaud ir Oliveri, 1989), šeimos socioekonominis statusas (pvz., Goodman, 1999). Taigi, remiantis regresinės analizės rezultatais galima sakyti, kad pagal lytį bei tam tikras kognityvines ir elgesio strategijas 9 proc. galima prognozuoti vaikinų ir 33 proc. – merginų depresijos požymių įverčius.

Apibendrinant tyrimo rezultatus galima teigti, kad merginoms būdingas aukštesnis depresijos įverčių lygis nei vaikinams. Su amžiumi (nuo 16 iki 18 m.) tiek vaikinų, tiek merginų depresijos įverčių lygis pakyla. Pastebėtas depresijos požymių ir kai kurių kognityvinių bei elgesio strategijų ryšys. Penkios kognityvinės ir elgesio strategijos leidžia reikšmingai numatyti merginų depresijos požymius: dvi adaptivios strategijos (užduoties įveikimas laimėjimų kontekste ir sėkmės laukimas socialiniame kontekste) ir trys neadaptivios (su užduotimi nesusijęs elgesys laimėjimų kontekste ir pesimizmas bei su užduotimi nesusijęs elgesys socialiniame kontekste). Vaikinų depresijos požymius socialiniame kontekste leidžia numatyti tik viena neadaptivi pesimizmo strategija.

LITERATŪRA

Achenbach T. M. Manual for the Youth Self Report Form and 1991 Profile. Burlington: University of Vermont, Department of Psychiatry, 1991.

Angold A., Rutter M. Effects of Age and Pubertal Status on Depression in a Large Clinical Sample // *Development and Psychopathology*. 1992, vol. 4, p. 5–28.

Aunola K., Stattin H., Nurmi J.-E. Adolescents' Achievement Strategies, School Adjustment, and Externalizing and Internalizing Problem Behaviors // *Journal of Youth and Adolescence*. 2000, vol. 29, no. 3, p. 289–306.

Bariaud F., Oliveri L. Les états dépressifs dans le déve-

loppement normal de l'adolescent // L'orientation scolaire et professionnelle. 1989, vol. 18, no. 4, p. 315–335.

Baron P., Joly E. Sex Differences in the Expression of Depression in Adolescents // *Sex Roles*. 1988, vol. 18 (1/2), p. 1–7.

Bennett D. S., Bates J. E. Prospective Models of Depressive Symptoms in Early Adolescence Attributional Style, Stress, and Support // *Journal of Early Adolescence*. 1995, vol. 15, p. 299.

Cantor N. From thought to Behavior: „Having“ and „Doing“ in the Study of Personality and Cognition // *American Psychologist*. 1990, vol. 45, p. 735–750.

Charbol H. La dépression de l'adolescent. Presses universitaires de France, 1988. P. 16.

Compas B. E., Ey S., Grant K. E. Taxonomy, Assessment, and Diagnosis of Depression During Adolescence // *Psychological Bulletin*. 1993, vol. 114, no. 2, p. 323–344.

Dweck C. S. Motivational Processes Affecting Learning // *American Psychologist*. 1986, vol. 41, p. 1040–1048.

Gillham J. E., Shatte A. J., Reivich K. J., Seligman M. E. P. Optimism, Pessimism, and Explanatory Style. E. C. Chang (ed.), *Optimism & Pessimism : Implications for Theory, Research, and Practice*. Washington, DC : American Psychological Association. 2001. P. 53–75.

Gladstone T. R. G., Kaslow N. J. Depression and Attributions in Children and Adolescents: A Meta-Analytic Review // *Journal of Abnormal Child Psychology*. 1995, vol. 23, p. 597–606.

Goodman E. The Role of Socioeconomic Status Gradients in Explaining Differences in US Adolescents' Health // *American Journal of Public Health*. 1999, vol. 89, no. 10, p. 1522–1529.

Hamilton J., Jensvold M. F. Sex and Gender as Critical Variables in Feminist Psychopharmacology Research and Pharmacotherapy // *Women and Therapy*. 1985, 16 (1), p. 9–30.

Jones E. E., Berglas S. Control of Attributions about the Self Through Self – handicapping: The Appeal of Alcohol and the Rate of Underachievement // *Personality and Social Psychology Bulletin*. 1978, vol. 4, p. 200–206.

Leadbeater B. J., Kupermine G. P., Hertzog Ch. A Multivariate Model of Gender Differences in Adolescents' Internalizing and Externalizing Problems // *Developmental Psychology*. 1999, vol. 35, no. 5, p. 1268–1282.

Marcotte D., Fortin L., Potvin P., Papillon M. Gender Differences in Depressive Symptoms During Adolescence: Role of Gender-Typed Characteristics, Self-Esteem, Body Image, Stressful Life Events, and Pubertal Status // *Journal of Emotional & Behavioral Disorders*. 2002, vol. 10, no. 1, p. 29–42.

Nolen-Hoeksema S., Girgus J. S. Explanatory Style and Achievement, Depression, and Gender Differences in Childhood and Early Adolescence // G. M. Buchanan et M. E. P. Seligman (Eds.), 1995, *Explanatory Style* Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. P. 57–70.

Nolen-Hoeksema S., Girgus J. S. The Emergence of Gender Differences in Depression During Adolescence // *Psychological Bulletin*. 1994, vol. 115, no. 3, p. 424–443.

Nolen-Hoeksema S., Girgus J. S., Seligman M. E. P. Learned Helplessness in Children: A Longitudinal Study of Depression, Achievement, and Explanatory Style // *Journal of Personality and Social Psychology*. 1986, vol. 51, p. 435–442.

Nolen-Hoeksema S., Girgus J. S., Seligman M. E. P. Predictors and Consequences of Childhood Depressive Symptoms: A 5 – Year Longitudinal Study // *Journal of Abnormal Psychology*. 1992, 101, p. 405–422.

Nolen-Hoeksema S., Girgus J. S., Seligman M. E. S. Sex Differences in Depression and Explanatory Style in Children // *Journal of Youth and Adolescence*. 1991, vol. 20, no. 2, p. 233–244.

Nurmi J.-E., Salmela-Aro K., Haavisto T. The Strategy and Attribution Questionnaire: Psychometric Properties // *European Journal of Psychological Assessment*. 1995, vol. 11, no. 2, p. 108–121.

Nurmi J.-E., Toivonen S., Salmela-Aro K., Eronen S. Social Strategies and Loneliness // *Journal of Social Psychology*. 1997, vol. 137, no. 6, p. 764–777.

Onatsu-Arviolommi T., Nurmi J. E. The Role of Task – Avoidant and Task – Focused Behaviors in the Development of Reading and Mathematical Skills During the First School Year: A Cross – Lagged Longitudinal Study // *Journal of Educational Psychology*. 2000, vol. 92, no 3, p. 478–491.

Petersen A. C., Compas B. E., Brooks-Gunn A., Stemmler M., Ey S., Grant K. E. Depression in Adolescence // *American Psychologist*. 1993, vol. 48, p. 155–168.

Petersen A. C., Sarigiani P. A., Kennedy R. E. Adolescent Depression: Why More Girls? // *Journal of Youth and Adolescence*. 1991, vol. 20, p. 247–271.

Peterson C., Seligman M. E. P. Causal Explanations as a Risk Factor for Depression: Theory and Evidence // *Psychological Review*. 1984, vol. 91, p. 347–374.

Ramanauskienė T., Matulionienė V., Martinkienė V. Paauglių depresiškumas ir savižudybės pavojus (lyginamoji analizė Klaipėdos, Kauno ir Šiaulių miestuose) // *Medicina*. 2002, 38 t., nr. 4, p. 393–397.

Rohde P., Lewinsohn P. M., Seeley J. R. Comorbidity of Unipolar Depression: II. Comorbidity with Other Mental Disorders in Adolescents and Adults // *Journal of Abnormal Psychology*. 1991, vol. 100, p. 214–222.

Schwartz J. A. J., Kaslow N. J., Seeley J., Lewinsohn P. Psychological, Cognitive, and Interpersonal Correlates of Attributional Change in Adolescents // *Journal of Clinical Psychology*. 2000, vol. 29, no. 2, p. 188–198.

Seligman M. E. P., Peterson C., Kaslow N. J., Tanenbaum R. L., Alloy L. B. & Abramson L. Y. Explanatory Style and Depressive Symptoms Among School Children // *Journal of Abnormal Psychology*. 1984, vol. 93, p. 235–238.

Žukauskienė R., Ignatavičiene K. Kai kurie lietuviškos CBCL versijos psichometriniai rodikliai // *Psichologija*. 2001, Nr. 24, p. 38–47.

Žukauskienė R., Ignatavičienė K., Daukantaitė D. Subscales scores of the Lithuanian version of CBCL: preliminary data on the emotional and behavioural problems in childhood and adolescence // *European Child and Adolescent Psychiatry*, 2003, vol. 12, p. 107–113.

Zukauskienė R., Sondaite J. The Strategy and Attribution Questionnaire: Psychometric Properties of Lithuanian Translation in the Adolescent Sample // *Scandinavian Journal of Psychology*, 2003 (in press).

DEPRESSIVE SYMPTOMS AND COGNITIVE AND BEHAVIORAL STRATEGIES AMONG ADOLESCENTS: GENDER AND AGE DIFFERENCES

Oksana Malinauskienė, Rita Žukauskienė

Summary

Adolescence can be described as a transitional period between childhood and adulthood consisting of a variety of changes in role patterns, obligations, and normative expectations (Nurmi, Poole, Kalakoski, 1993). Whether or not adolescents effectively adapt to the new social roles is determined, in part, by cognitive and behavioral strategies they apply in social situations. Strategies have been defined as the latent mental structures that are stored and carried forward over time in memory and then activated by a specific goal or a situation (Crick & Dodge, 1994; Eronen, 2000). They could also be described in terms of two major processes, cognitive planning and the evaluation of behavioral outcomes by means of causal attributions (Nurmi, Onatsu, Haavisto, 1995; Onatsu-Arvilommi & Nurmi, 2000). The term “cognitive and behavioral strategy” is used to refer to the ways in which people typically feel and react in challenging achievement and affiliative situations by anticipating behavioral outcomes and related affects, and by planning and investing effort in the situation at hand. Another line of study is concerned with the attributional style as a developmentally acquired personality characteristic, which is examined in the relation with depression and other internalized problems. The cross-sectional association between attributional pat-

terns and self-reported depression in youth is found across age groups, in both boys and girls, and in clinical (inpatient, outpatient) and non-clinical samples (Gladstone, & Kaslow, 1995; Joiner & Wagner, 1995). However, despite the abundance of data on the depression-attributional style link, there information about the age and gender differences is rather controversial. Consequently, the aims of this study were to investigate the age and gender differences in links between depressive symptoms, and cognitive and behavioral strategies.

In this cross – sectional study, the links between depressive symptoms, cognitive and behavioral strategies, gender, and age were explored. Un-selected sample of adolescents (N = 418, from 16 to 18 years-of age) was given a test measuring their cognitive and behavioral strategies in achievement and in affiliative contexts, and test measuring emotional problems of adolescents. The YSR (Achenbach, 1991) has been used to assess depressive symptoms. Cronbach *alpha* reliability for YSR depression subscales was 0.829. The cognitive and behavioral strategies were assessed using Lithuanian version of the SAQ (Nurmi, et al., 1995), which consists of 60 statements, and ten subscales. Thirty items on this scale measure cognitive and behavioral strategies “in social context” (five subscales)

and another thirty items scale measure cognitive and behavioral strategies in an “achievement context” (Success expectation subscale, Task-irrelevant behavior subscale, Avoidance subscale, Master orientation subscale, Pessimism subscale). The translation of these scales into Lithuanian language followed established guidelines. Cronbach *alpha* reliabilities for these subscales ranged from 0.55 to 0.69, showing acceptable internal consistency (Zukauskiene, Sondaite, 2003).

First, depressive symptoms were found to be higher for girls than for boys. Our data is showing that the symptoms of depression tend to increase with age both for boys and for girls. Next, depressive symptoms were

significantly predicted by 5 strategies for girls. Among these strategies, we have found 3 maladaptive strategies (pessimism, task irrelevant behavior in achievement context, and task irrelevant behavior in affiliative context) and 2 adaptive strategies (mastery-orientation in achievement context and success expectation in affiliative context). For boys, depressive symptoms were significantly predicted only by one maladaptive strategy (pessimism in social context). These differences between gender, and the lower percent of explained variance by regression analysis for boys than for girls, are discussed in the context of gender differences in etiology of depression.

Įteikta 2003 01 31